

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра спеціальної освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА (МАГІСТЕРСЬКА) РОБОТА

Розвиток уваги молодших школярів із інтелектуальним порушенням легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання

Виконала студентка групи СОМ(д)-2
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Куліш Яна Олегівна
Керівник: Бессараб А. О.
Рецензент: Петухова І.О.
Нормоконтроль _____ Анастасія ШТЕПЕНКО

Запоріжжя
2024 р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 87 с., 17 табл., 66 джерел, 6 додатки.

Об'єкт дослідження – якості уваги молодших школярів із інтелектуальним порушенням легкого ступеня.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність програми з розвитку якостей уваги молодших школярів із інтелектуальним порушенням легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання.

Методи дослідження:

1) теоретичні (вивчення й аналіз психолого-педагогічної літератури; узагальнення поглядів вчених на проблему);

2) емпіричні (спостереження за поведінкою учнів; бесіда з дітьми, батьками, педагогами; психологічний експеримент з метою вивчення особливостей формування уваги (методика Шульте, методика «Відшукування чисел» (В. Маршук), тест П'єрона-Рузера, тест Мюнстерберга, таблиці Горбова);

3) математико-статистичні (процедура кількісної та якісної обробки даних).

Увага – це спрямованість психічної діяльності людини, зосередженість на об'єкті/явищі, що має для неї особливе значення в даний момент. Достатньо розвинені якості уваги корисні як у повсякденному житті, так і в навчанні. Адже увага пов'язана з усіма психічними процесами, і без її адекватного формування неможливо говорити про подальші успіхи в розумовому розвитку.

Під інтелектуальною недостатністю розуміють стійке і виражене зниження пізнавальної діяльності внаслідок органічного ураження центральної нервової системи. На сьогоднішній день кількість дітей з інтелектуальними порушеннями з кожним роком збільшується, що привертає все більше уваги з боку науковців.

Оскільки порушення уваги може призводити до інших розладів, тому саме аспекти формування та розвитку уваги у дітей з інтелектуальним порушенням потребує більш детального вивчення.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ПОРУШЕННЯ, УВАГА, ЯКОСТІ УВАГИ,
МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК.

ВСТУП

Українське законодавство (наприклад, Державний стандарт загальної середньої освіти, Закон «Про освіту», Постанови «Про затвердження Державного стандарту загальної початкової освіти для дітей з особливими освітніми потребами», «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» та ін.) [13; 40; 41; 42]. Проведений аналіз показав, що сучасна українська школа має на меті забезпечити якісну освіту підростаючому поколінню. Дана мета може бути досягнута лише шляхом удосконалення навчання. Тобто, її можна досягти лише через розвиток розумових здібностей особистості та через зміну змісту, методів і форм організації навчання. Однак не слід забувати, що про успішність освітнього процесу можна говорити лише тоді, коли у дітей сформований певний рівень психічних функцій. Довільна увага є основою для подальшого розвитку будь-якого процесу чи функції, оскільки допомагає зосередити свідомість на конкретному об'єкті. Для дітей з інтелектуальним порушенням це досить проблематично і тому освітній процес потребує постійних змін вчителем.

Власне проблема розвитку уваги як психічного процесу є достатньо актуальною для педагогічних та психологічних наук. Сутність уваги досліджували: Л. Виготський, П. Гальперін, М. Добринін, М. Ланге, Т. Рібо, С. Спічак, В. Сухомлинський, Д. Узнадзе, К. Ушинський та ряд інших науковців; фізіологічних та нейрофізіологічних механізмів функціонування уваги описані П. Анохіним, О. Лурія, І. Павловим, І. Сеченовим, О. Ухтомським; вікова динаміка розвитку уваги вивчалась І. Баскаковою, Н. Дієвою, Я. Коломинським, В. Крутецьким, М. Лилою, А. Люблінською, В. Чяпас та ін.; властивості уваги описували Ф. Гоноболін, М. Добринін, Т. Єгоров, О. Запорожець, Ф. Корольов, С. Рубінштейн, І. Страхов, В. Романов та ін.; зв'язок окремих якостей уваги в освітньому процесі

описували Ю. Бабанський, І. Баскакова, І. Бартишнікова, В. Бодрова, Р. Лаптієва, М. Ли́ла, Ю. Рождественський, Н. Пахомова, М. Фіцула та ін.; вплив уваги на якість сприймання та швидкість, точність, міцність та тривалість запам'ятовування інформації (в тому числі навчального матеріалу) описаний Б. Ананьєвим, Л. Баскаковою, М. Болдарєвим, С. Бочаровою, М. Гончаровим, Є. Григоренко, Ф. Корольовим, С. Лукомською, Г. Понорядовою, Е. Рутман, О. Солодуховою та ін.

В рамках спеціальної психології проблема розвитку уваги та її формування у молодших школярів з порушенням інтелектуального розвитку розкрита у працях І. Баскакової, Л. Виготського, П. Гальперіна, О. Граборова, С. Лієпінь, О. Лурії, М. Матвєєвої, М. Певзнер, Л. Переслені, С. Рубінштейн, В. Синьова, О. Фрейєрова та ін. [4, с. 4–5].

Об'єкт дослідження. Якості уваги молодших школярів із інтелектуальним порушенням легкого ступеня.

Предмет дослідження. Процес розвитку якостей уваги молодших школярів із інтелектуальним порушенням легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність програми з розвитку якостей уваги молодших школярів із інтелектуальним порушенням легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання.

Завдання дослідження.

1) на основі аналізу психолого-педагогічної літератури охарактеризувати особливості сформованості якостей уваги у дітей молодшого шкільного віку;

2) дібрати діагностичний інструментарій та визначити рівень сформованості якостей уваги у дітей молодшого шкільного віку із інтелектуальним порушенням легкого ступеня;

3) розробити та апробувати програму розвитку якостей уваги молодших школярів із інтелектуальним порушенням легкого ступеня в

умовах інклюзивного навчання.

Методи дослідження.

1) теоретичні (вивчення й аналіз психолого-педагогічної літератури; узагальнення поглядів вчених на проблему);

2) емпіричні (спостереження за поведінкою учнів; бесіда з дітьми, батьками, педагогами; психологічний експеримент з метою вивчення особливостей формування уваги (методика Шульте, методика «Відшукування чисел» (В. Маршук), тест П'єрона-Рузера, тест Мюнстерберга, таблиці Горбова);

3) математико-статистичні (процедура кількісної та якісної обробки даних).

Дослідження здійснювалося упродовж 2022–2023 років на базі Запорізької гімназії № 30, 66, 92, участь брали 16 молодших школярів з порушенням інтелектуального розвитку легкого ступеня.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретико-експериментальне дослідження якостей уваги молодших школярів із інтелектуальним порушенням легкого ступеня, які навчаються в умовах інклюзії дозволило сформулювати висновки відповідно до поставлених завдань:

1) на основі аналізу психолого-педагогічної літератури охарактеризовані особливості сформованості якостей уваги у дітей молодшого шкільного віку.

На початку шкільного навчання увагу учнів привертають яскраві наочні матеріали, що супроводжуються емоційним мовленням, що й забезпечує більшу концентрацію на різних предметах, а не власних думках. Крім того експериментальні дослідження доводять, що в перші місяці навчання діти однаково уважні при виконанні будь-якого завдання, що обумовлено тим, що їх цікавить не зміст матеріалу, а сам освітній процес. Згодом діти починають вибірково ставитися до тем і завдань, які викликають у них задоволення та інтерес. Однак, якщо завдання цікаве, але учень не зацікавлений у конкретній темі, концентрація і зосередженість можуть бути досить інтенсивними. Однак у цьому віці сила наполегливості ще не повністю розвинена, і мінімально виражені фактори впливу можуть відволікати увагу.

Зміст навчального матеріалу також може викликати певні асоціації або спогади з емоційним забарвленням (як позитивним, так і негативним), що також може стати причиною дитячого відволікання.

А ось обсяг уваги визначається попереднім досвідом. Молодші школярі мають недостатній обсяг уваги, тому їм важко утримувати в полі зору декілька об'єктів. Однак, коли вони починають ходити до школи, обсяг їхньої уваги значно збільшується.

Щодо розподілу уваги учнів початкової школи, то він недостатньо

розвинений. Шукаючи рішення проблем, молодші школярі можуть забути про правила поведінки і тому вставати, кричати або піднімати руки догори. Однак навчання в класі і вдома швидко покращує цю якість уваги, і діти звикають стежити за собою. Те саме можна сказати і про переключення уваги з одного предмета на інший. З часом діти вчаться швидко реагувати на зміну діяльності, графік уроків і перерв. А розсіяність уваги, яка ще може бути характерна для учнів початкової ланки пов'язана з втомою учнів.

Отже, основними характеристиками уваги у дітей молодшого шкільного віку є: слабка організованість уваги; низький обсяг; поганий розподіл; нестійкість; переважає мимовільність уваги; пропуск важливих моментів навчання. Однак у більшості дітей дані труднощі зникають або мінімізуються з віком, без особливих зусиль та індивідуальної спеціалізованої роботи.

2) дібраний діагностичний інструментарій та визначений рівень сформованості якостей уваги у дітей молодшого шкільного віку із інтелектуальним порушенням легкого ступеня.

Для діагностики нами були обрані методики, які націлені на діагностику окремих якостей уваги: таблиці Шульте (об'єм уваги), методика «Відшукування чисел» за В. Маршук (розподіл уваги), тест Мюнстерберга (вибірковість уваги), тест П'єрона-Рузера (концентрація уваги), таблиці Горбова (переключення уваги).

Дане дослідження здійснювалося упродовж 2022–2023 років на базі Запорізької гімназії № 30, 66, 92, участь брали 16 молодших школярів з порушенням інтелектуального розвитку легкого ступеня.

За результатами діагностики було виявлено, що:

- 10 дітей (62,5%) мають рівень сформованості об'єму уваги нижче середнього, 6 дітей (37,5%) – середній рівень;
- у 10 осіб (62,5%) низький рівень розподілу уваги, натомість у 6 осіб (37,5%) – середній;
- у 8 молодших школярів (50%) середні показники вибірковості уваги,

у 8 (50%) – низькі;

– 13 дітей (81,25%) мають дуже низькі показники сформованості концентрації уваги, а 3 дитини (18,75%) – низькі;

– 3 дитини (18,75%) мають рівень переключення уваги нижче середнього, 13 дітей (81,25%) – низький.

Однак ми звертали увагу й на поведінкові реакції дітей в ході діагностики та з'ясували, що велика кількість завдань були складними для сприймання, потребували додаткового пояснення та періоду навчання, бо вербальна інструкція не завжди зрозуміла учням. Наприклад, методика «Відшукування чисел» за В. Маршук потребувала використання аналогічного з тестовим набором бланків, щоб пояснюючи унаочнити інструкцію та уникнути аспекту заучування, адже механічна пам'ять у даної групи дітей розвинена на достатньо високому рівні.

Також на даному етапі експерименту нами визначено, що результати КГ та ЕГ мають мінімальні розбіжності в показниках сформованості якостей уваги, що дало змогу далі планувати формувальну частину експерименту.

3) розроблена та апробована програма розвитку якостей уваги молодших школярів із інтелектуальним порушенням легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання.

На наступному етапі нашого дослідження була створена та апробована програма з розвитку якостей уваги молодших школярів із інтелектуальним порушенням легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання. У зв'язку з тим, що достатніх показників якостей уваги не було виявлено у дітей даної категорії, то мішенями корекції були всі продіагностовані якості уваги.

Система індивідуальних занять реалізовувалась вчителем-дефектологом закладу освіти та передбачала 10 тижнів безперервної роботи. У зв'язку з тим, що корекційний педагог не мав можливості працювати з учнями щоденно, то ми передбачили гнучку систему завдань для кожного окремого тижня. Саме таким чином забезпечувався індивідуалізований процес корекції, адже спеціаліст мав змогу більш складні для кожного

окремого учня завдання виконати безпосередньо на занятті, а вже легкі завдання та ті, які закріплюються надати для роботи вчителів. Крім того дана система забезпечує можливість самостійно будувати послідовність структурних компонентів заняття. Також такий вибір організації діяльності учнів обумовлений закономірностями розвитку даної групи дітей, яка полягає в тому, що усвідомлені знання, вміння та навички формуються лише після багаторазового повторення.

Для кожного тижня передбачено в середньому 10 завдань, що обумовлено тим, що дана група дітей більш тривалий час, в порівнянні з нормотиповим розвитком, виконує завдання, більше часу треба для пояснення інструкції та входження в завдання. Крім того деякі вправи дають можливість спеціалісту використовувати їх повторно видозмінивши інструкцію.

Також необхідно відмітити й той факт, що розвивати виключно увагу неможливо, тому дібрані комплекси завдань та вправ націлені й на розвиток інших психічних функцій, тому для цього учням пропонуватись завдання, які передбачала проходження лабіринтів, копіювання візерунків, домальовування послідовностей, знаходження відмінностей, виконання рухових вправ, відшукування елементів та ін.

По завершенню впровадження системи занять була організована повторна діагностика використовуючи методики, які були представлені на констатувальному етапі експерименту.

Нами виявлені така динаміка:

– 4 дитини (50%) мають рівень сформованості об'єму уваги нижче середнього, 4 дитини (50%) – середній рівень. Середніх показників стало на 12,5% більше, а в 37,5% випадків відбулися зрушення в межах одного рівня сформованості об'єму уваги, однак збільшилась загальна оцінка, яка свідчить про позитивну динаміку.

– у 50% дітей (4 особи) середній рівень розподілу уваги та у 50% – середній (4 особи). Дані говорять про збільшення середніх показників на

12,5%

– 50% учнів мають середні показники (4 особи) та 50% – низькі. За параметром вибіркості якісних змін не прослідковується, однак в 50% випадків наявні кількісні показники в рамках одного рівня.

– 12,5% учнів (1 дитина) мають середні показники сформованості концентрації уваги, 12,5% (1 дитина) – низькі, 75% – дуже низькі. З'явилися середні показники сформованості показників концентрації уваги. Також відбулись й зміни в кількісних параметрах: одиничні збільшення кількості оброблених фігур у 87,5% випадків; у 37,5% випадків одинично зменшилися випадки помилок при виконанні даного завдання.

– 37,5% (3 дитини) мають рівень переключення уваги нижче середнього, 62,5% – низький. Якісні показники на 12,5% зросли в групі нижче середнього. Також наявні й зміни в кількісних параметрах часу та помилок.

Отже, яскраво виражених результатів по завершенню впровадження системи занять ми не відмітили, що безпосередньо пов'язано з особливостями розвитку дітей з даним порушенням. Але в цілому діти почали більш уважно виконувати завдання, допускати дещо менше помилок, потребувати менше допомоги з боку спеціаліста. Негативних реакцій в момент пред'явлення стимульного матеріалу вже не відмічалось, що і являється ще одним критерієм ефективності корекційного впливу.